

učení o diktatuře proletariátu, o státu v přechodném období, o dvou fázích komunistické společnosti atd.

Autoři předmluvy upozorňují i na několik dalších případů, kdy Mehringovi unikl význam toho nebo onoho Marxova spisu a marxistické teorie vůbec. Jde především o nedocenění důležitosti raných děl Marxových a Engelsových, *Svatá rodina* a *Německá ideologie*, které tu vyplynulo z nepochopení úlohy Marxova a Engelsova boje proti mladohegelovcům a „pravým socialistům“. Také Marxův pamflet *Pan Vogt* znamenal v dějinách marxismu víc než osobní obranu (jak se domníval Mehring), totiž jeden z aktů teoretického zápasu za osvobození proletariátu od buržoasního a maloburžoasního vlivu, za revoluční řešení problému sjednocení Německa atd. Podcenění významu marxistické teorie se objevuje i v tom, že předpoklady vzniku I. internacionály vzpomíná Mehring pouze v růstu dělnického hnutí, a nikoli také v teoretické činnosti Marxové a Engelsově.

Vcelku lze říci, že omyly Mehringa-historika marxismu spadají na vrub Mehringa-teoretika marxismu. Společný jmenovatel všech chyb spatřují autoři předmluvy v Mehringových ideologických pozicích, které byly určeny jeho příslušností k levici předválečné německé sociální demokracie: „Mehring podobně jako ostatní němečtí leví nedoceňoval úlohu revoluční strany a revoluční teorie, leckdy kolísal mezi bolševismem a menševismem, nepochopil význam svazku dělnické třídy a rolnictva, obával se dospět až k úplné roztržce s oportunisty pro falešně chápanou nutnost zachování jednoty strany. Proto nebyl s to správně pochopit příčiny nesmířitelného Marxova boje se Stephanem Bornem, Proudhonem, Lassalem, Schweitzerem, Bakuninem a jinými protivníky marxismu.“ (Str. 9.) Zde by ovšem bylo třeba autory v lecčems doplnit; zejména o konstatování, že poměr k Lassalovi byl (jak ukázal např. Lukács) u Mehringa hlubší, totiž byl to pozůstatek vlivu, jímž prošel v mládí apod. Předmluva spravedlivě připomíná, že ovšem řada Mehringových omylů byla způsobena tím, že neměl k dispozici později objevené materiály, dokumenty i spisy Marxovy a Engelsovy. Je škoda, že se předmluva — psaná vůbec příliš s hlediska dějin dělnického hnutí a málo s hlediska dějin marxismu — nezmiňuje (s výjimkou *Německé ideologie*) o dalších dílech Marxových a Engelsových, které zůstaly mimo rámec Mehringovy knihy; tento nedostatek mohl být odstraněn alespoň bibliografickým doplňkem. V tomto směru zůstalo vydání daleko za ediční prací E. Fuchse (viz jeho doslov k XII. svazku Mehringových spisů, 1933), byť ji ovšem překonává ve smyslu ideologickém. Tím spíše však možno považovat jako nedostatek, že tu není podán souvislejší obraz nových pomehringovských poznatků o Karlu Marxovi. Ale snad sovětská redakce záměrně neminula Mehringův spis doplňovat, aby tím zdůraznila nepopírný fakt, že jde o klasické dílo jisté ukončené epochy marxovského bádání, nikoli o moderní kompendium. Tím ovšem nemá být popřeno to, co bylo řečeno v úvodu tohoto referátu. Jakkoli jde o dílo své doby, jako celek je stále živé a užitečné. Bylo by si jen přát, aby bylo znovu vydáno i česky, když český překlad z roku 1924 — ostatně málo zdařilý — je již prakticky nedostupný.

Jiří Cetl

Miroslav Blažek: **Hospodářský zeměpis Československa**. Orbis, Praha 1958, str. 407.

Velmi pracně a zdlouhavě jsme až dosud shledávali mezi roztržštěnou a často i nesourodou literaturou zprávy o hospodářskozeměpisných změnách, kterými Československo prošlo od roku 1945. Výsledný a syntetický obraz těchto změn chyběl úplně. Dosavadní hospodářská a zeměpisná literatura, která zachycovala území republiky jako celek většinou dnes už úplně zastarala a slouží zčásti jen jako pramenný historický materiál. Nebereme-li v úvahu středoškolské učebnice, vysokoškolská skripta a drobnější časopisecké články, máme k dispozici sotva dvacet významnějších, souhrnných knižních publikací vydaných po roce 1918, které se zabývají hospodářskozeměpisnou situací. (Mimo *Československou vlastivědu*, která vycházela v letech 1929—1931 v Praze za redakce V. Dědiny.) Z těchto publikací je třeba jmenovat zejména práci J. Moschelese: *Wirtschaftsgeographie der Tschechoslowakischen Republik* (1921), dále Gruberovu: *Czechoslovakia — A Survey of Economic and Social Conditions* (New York 1924), nebo česky vydané dílo F. Zachystala *Hospodářský zeměpis Československé republiky se zřetelem k jeho historickému vývoji* (1931). Jednou z posledních, před II. světovou válkou vydaných prací je Weirichovo *Staré a Nové Československo*. Seznam publikovaných děl po roce 1918 by stačilo doplnit dalšími devíti pracemi (jejich seznam) je uveden v novém Blažkově *Hospodářském zeměpisu Československa* na str. 390) a jejich výčet by byl zhruba uzavřen.

A novější literatura, vydaná už po roce 1945 je bohužel ještě chudší, ačkoliv právě v této době prodělala naše republika tak dalekosáhlé sociální i ekonomické a z části územní

změny, které podstatně přetvořily její hospodářskozeměpisný obraz. I když bylo vydáno několik významných knižních publikací, z nichž možno připomenout zvláště *Zeměpisný přehled Československé republiky*, jehož autorem je R. Turčín (1946), *Zeměpis Československa* od V. J. Nováka (1947), dále Hromádkovu *Průručku zeměpisu Československé republiky* (1949), nebo práci sovětského autora I. M. Majergojsa *Czechoslovakija* (1954), přece jsme již dlouhou dobu citelně postrádali soubornou publikaci, která by obsáhleji a všestranně informovala jak o přírodních podmínkách, obyvatelstvu a osídlení našich zemí, tak také o současném stavu a dislokaci jednotlivých odvětví národního hospodářství. Naši autoři jakoby se téměř na deset let odmlčeli.

Tuto mezeru konečně vyplňuje nová a velmi dobrá kniha doc. dr. Miroslava Blažka z Vysoké školy ekonomické v Praze, nazvaná *Hospodářský zeměpis Československa*. Už předcházející ukázky některých starších publikací částečně naznačují, že Blažkova kniha je od roku 1945 v podstatě první, obšírnější dílo o hospodářském zeměpise Československa, sestavené podle nejposlednějších údajů z let 1955—1957. Nechceme se tu zabývat zevrubným a detailním rozбором všech jednotlivých kapitol — na to je kniha příliš rozsáhlá; jde nám spíše o zdůraznění celkového přínosu a některých významnějších rysů tohoto Blažkova spisu. Je známo, že hospodářský zeměpis není pouhý soupis faktů; ostatně autor sám jeho zásady ve vstupní části charakterizuje jako „výklad jevů, na základě pečlivého výběru. Výsledný obraz, který podává, musí být co nejpřesnější a musí zdůrazňovat především základní a typické skutečnosti.“ Proto byla důležitá i náročná nejen samotná technika třídění a eliminace použitých faktů, jejich chronologie, připojená argumentace a závěry, nýbrž i volba základní osnovy celé knihy. Je třeba říci, že autor se všech těchto elementárních požadavků vědecké publikace zhostil velmi dobře. Svědčí o tom celkový plán spisu, který si rozvrhl na dva úseky: obecný, tj. celostátní a oblastní. Prvou část uvádí základními zeměpisnými daty o našem území; stručně si všímá jeho polohy — zde podtrhl zejména důležitost přímého sousedství se Sovětským svazem, a z tohoto hlediska klasifikuje i některé změny naší hraniční čáry. Podrobněji pak rozebírá přírodní podmínky. Zvláštní kapitoly věnoval povrchovým poměrům, zdrojům surovin, podnebí, půdě, vegetaci a vodním zdrojům. Dále zařadil rubriky o vývoji osídlení a obyvatelstva, o jeho počtu, složení, lidnatosti i sídelních poměrech. Hodnotíme-li zpracování této prvé, tj. obecné části knihy — včetně kapitol o průmyslu, zemědělství a dopravě jako celek — je třeba zdůraznit, že M. Blažek npracoval bez promyšleného ideového plánu a že nikde neuvíz v suché pozitivistické popisnosti, ačkoliv podání geografického obrazu státu k tomu mířily přímo vybízi.

Ideový záměr a celková koncepce jeho knihy u všech řešených otázek dokazuje, že základní vývojovou tendenci socialistické společnosti respektoval a pojímal jako badatel, jemuž dokonalá znalost přírodních podmínek a společenského bohatství pomáhá tvořit ústrojnou symbiozu s živou současností a praktickými potřebami dneška. Proto jeho praktické závěry, naznačující možnost širšího využití přírodního bohatství (např. surovinových nebo vodních zdrojů) v procesu rozvoje a budování národního hospodářství nejsou jen opakováním obecně známých učebnicových pravd; představují zpravidla promyšlené a cenné postřehy i použitelné náměty. M. Blažkovi se tak z valné části podařilo splnit jeden z programových bodů své knihy, jehož zásadní požadavky formuloval již v úvodní části. Říká tu, že „hospodářská geografie má pomáhat v praxi tím, že zkoumá současný stav a možnost dalšího rozvoje jednotlivých oblastí státu, po případě podle rozboru tohoto stavu navrhuje rozmístění národohospodářských odvětví, nebo perspektivy rozvoje jednotlivých oblastí“.

Téměř 150 stran je v knize věnováno zevrubnému rozboru, popisu rozmístění všech důležitých hospodářských úseků našeho státu. Autor tu zachovává obvyklý postup; na prvé místo řadí zeměpis průmyslu, dále přechází k zemědělství, lesnictví a dopravě. Každou kapitolu zvláště opatří stručnými, všeobecnými charakteristikami. Dobře je tu zpracována důležitá a zajisté i náročná partie o průmyslu. Vzhledem k vývojové složitosti tohoto úseku se autor musel nezbytně opírat o několik vzájemně spjatých kritérií a respektovat při tom historicko-vývojovou linii. Bylo nutno vyjít z dosažené úrovně, ze složení a rozmístění průmyslové výroby na území republiky k roku 1914, sledovat dále vývojovou křivku v období buržoazní republiky a konečně zaznamenat a pečlivě zpracovat revoluční přeměny, spojené s přebudováním a socialistickou výstavbou československého hospodářství v letech 1945—1956. Pokud jde o přeměny v zeměpise průmyslu právem pokládá M. Blažek za nejdůležitější ty, které vznikly v důsledku industrialisace Slovenska. V mezích možnosti jim také věnoval úměrnou pozornost. Avšak výsledky některých dislokačních a strukturálních změn průmyslové výroby v historických zemích, spojené s rekonstrukcí a požadavkem maximálního využití existujících základů jsou neméně závažné. Mohl je proto snad autor v závěrečné části příslušných kapitol širěji rozebrat. Nicméně i tak představuje prvá část knihy, vhodně doplněná přehlednými

kartogramy (eventuálně diagrámy) u každé důležitější pasáže naprosto přehledný a zkloubený útvar, který podává nejnovější a vyčerpávající obraz o současném stavu a zeměpisné situaci na celém území naší republiky.

Ve druhé části knihy podává M. Blažek podle vlastních slov stručné hospodářskozeměpisné charakteristiky krajů ČSR a to jako průřezy hospodářstvím v jednotlivých administrativních celcích. Obrací pozornost spíše k otázkám vzájemných hospodářských svazků v rámci krajů a sleduje rozmístění výrobních sil typických pro každý kraj zvláště. Pohnutky, které vedly ke zřízení krajů ČSR byly motivovány především potřebami politicko-administrativními. Teprve později se kraje staly výchozími jednotkami ekonomických a plánovacích oblastí. Československo se přitom v důsledku svého ekonomického vývoje a svérázných zeměpisných podmínek vyvinulo v relativně jednotnou hospodářskou oblast. Z těchto důvodů je v přítomné době velmi aktuální otázka sblížování administrativních a ekonomických rajonů. Podobnými problémy se ovšem hospodářská geografie jakožto vědecká disciplína nezabývá; tyto problémy však neoddelitelně souvisí s otázkami mezikrajových svazků, zejména s jejich další vývojovou perspektivou. Zvláště obtížné je pak vymezení komplexních ekonomických oblastí, poněvadž Československo má poměrně složitou strukturu hospodářských svazků a to jak vnitřních i zahraničních. Když Blažek ve své knize řeší tuto složitou otázku, dochází k věcně a logicky zdůvodněnému závěru, že i „přes určité nedostatky v rozvíjení územní dělby práce, ve specialisacích krajů a jejich částí, jakož i v upevňování jejich komplexního hospodářství, rysují se v ČSR větší hospodářské celky jako ekonomické subraony“ (str. 375). Podle těchto měřítek se území republiky člení na pět celků z poměrně různorodým hospodářským rázem i rozsahem vzájemných vztahů. Čechy a Slovensko se rozpadají na dvě části a Morava představuje jeden uzavřený celek. Zpracování této náročné partie knihy rovněž dokazuje velkou autorovu sběhlost a dokonalé porozumění široké problematice mezikrajových svazků.

V popisu jednotlivých krajů vedla však autorova úsporná popisnost krátkých charakteristik k jistým generalisacím, které jsou patrné zvláště u krajů s příbuzným hospodářským rázem. Vyplatilo by se proto věnovat jim poněkud více místa.

Knihou doc. Blažka je zcela nepochybně velkým přínosem v naší dosavadní hospodářsko-zeměpisné literatuře. Protože shrnuje a soustřeďuje nejposlednější údaje, splňuje všechny požadavky nezbytné k potřebám studijním a zajisté se stane i nepostradatelnou pomůckou a příručkou pro všechny pracovníky v různých oborech národního hospodářství.

Zdeněk Kirs